

Tür: Çeviri **Gönderim Tarihi:** 01.04.2019 **Kabul Tarihi:** 28.05.2019
Atf Künyesi: Kaska, Ç. (Çev.) (2019).“Fars Edebiyatında Hamriyye”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 114-118.

FARS EDEBİYATINDA HAMRİYYE

Mecdüddîn KEYVÂNÎ*
 Çev. Çetin KASKA**

Özet

Asıl konusu şarap, şarap içmek ve bununla ilgi şeylerin anlatıldığı şiirlere hamriyye denilmektedir. Fars edebiyatında ilk defa Sâ mânî dönemi şairlerin şiirlerinde içki tarif edilmiştir. Sâ mânîler döneminde bize ulaşan en önemli ve kapsamlı hamriyye Rûdekî-i Semerkandî’ye ait olan doksan iki beyitlik kasidedir. Rûdekî’den sonra en güzel ve derli toplu hamriyye yazan kimse şair Beşâr-i Mergezî’dir. Şair Menûçihri’nin kaside ve musammatlarında hamriyye söyleme geleneği en uç zirveye ulaşmıştır. Senâî ve Hâkânî gibi müte deyyin ve dindar şairler bile şiirlerinde şaraptan bahsetmişler. Tasavvufun yaygınlık kazanması ve tasavvufi fikirleri beyan etmek için şiirin kullanılmasıyla birlikte hamriyyeler ve hamriyye ıstılahları mecazi bir surette kullanılmaya başlanmıştır. Hamriyye bütün nazım şekilleriyle yazılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fars Edebiyatı, Fars Şiiri, Şarap, Hamriyye.

“Hamriyye” in Persian Literature

Abstract

The poems the main topic which is drinking wine and the related things are called as “hamriyye”. “Hamr” (wine) was defined in the Persian literature for the first time in the poems of the Samanid period poets. The most important and comprehensive “hamriyye” (wining poem) is a ‘qaside’ poem consisting of ninety-two couplets belonging to Rûdekî-i Semerkandî. Then comes the poet who wrote the most beautiful and ordered wining poetry is Beşâr-i Mergezî. Voicing wining poetry reaches its peak in the qasides and songs of the poet Menûçihri. Even pious poets like Senâî and Hâkânî mentioned wine in their poems. With the sufism’s becoming widespread and popular use of poetry to explain the sufi ideas, ‘wining poetry’ and the concepts about it began to be used metaphorically. Then ‘hamriyye’ began to be used in all forms of poetry.

Key Words: Persian Literature, Persian Poetry, Wine, Wining poetry,

* *Dânişnâme-i Cihân-i İslâm*, c.16, Tahran, 1393.

** Arş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi/ Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye. E-Mail: cetinkaska@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-1168-5522.

Hamriyye

Ana teması şarap, şarap içmek ve bununla ilgi gerekli şeylerin anlatıldığı şiirlerdir. Farsçada bâde, mey, şarâb, mul, sehâ, nebîd/nebîz gibi kelimler içkinin eşanlamlı ve anlamdaşı kelimelerdir. Arapçada şarap kelimesine karşılık gelen yüzden fazla muadil kelime vardır, bunlardan birkaçı olan râh ve rehik gibi kelimeler Fars şiirinde kullanılmaktadır.¹ Bu makale, Fars edebiyatında ve Arap edebiyatında hamriyye olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Fars Edebiyatında Hamriyye

Fars şiirinin doğuşu ve gelişiminin başlangıcı olan İslamiyet'in ilk yıllarında hamriyye, Farsça söyleyenler için en önemli konulardan biri haline gelmiştir. İslamiyet'ten sonra hamriyye söylemeye eğilimin artması sebepsiz değildir. Coğrafi komşuluk, özellikle İran'a İslamiyet'in girmesiyle birlikte Arap dünyası ile İran arasındaki kültürel alışveriş gibi nedenlerden dolayı Fars şiiri Arap edebiyatından etkilenmiştir.² Fars şiiri özellikle kalıplardan, görsel özelliklerden, şiir ve şarap ile ilgili olmayan hamriyye mazmunlarından etkilenmiştir. Çok eskiden İranlıların asma üzüm ve şarap sunma (sâkîlik) geleneği ile ilgilendiklerini gösteren çok sayıda örnek vardır. Örneğin Menûcihrî bir kasidesinde şarabı 700 veya 800 yıl kâfirlerin evinde mahpus kalan "Cemşîd'in kızına ithaf etmiştir."³ *Şâhnâme*'deki birçok işaret eski İranlıların kutlama ve eğlencelerindeki şarabın önemini göstermektedir.⁴

Fars şiirinin doğuşuyla birlikte hamriyye ve hamriyye söyleme geleneği maşuku tarif etmenin yanında çok eski bir geçmişe sahip olan Fars şiirinin asıl içeriklerinden biri haline gelmiştir. Nitekim Menûcihrî'nin bir musammattında Zerdüş'ten, üzüm bağı bekçisine, üzüm asması kızlarını "tekrar öldürmesi gerektiği" mesajı gelmiştir.⁵ Nizâmülmülk'ün *Siyerü'l-mülük*,⁶ Unsurü'l-Me'âlî'nin *Kâbûsnâme*⁷ ve Râvendî'nin *Râhatü's-sudûr*⁸ adlı eserlerinde şarap meclisi adabı ve şartları, şarabın yarar ve zararı hakkında yer alan bölüm Fars şiirinin ilk dönemlerinde hamriyye söyleyenlerin yüzyıllardır şarap yapmak ve şarap sunmak hakkında geniş bir bilgiye sahip olduklarını, kendi ıstılah ve hayali tasvirlerini onun etkisinde yaptıklarını göstermektedir. İran'da Arap dil ve edebiyatının nüfuzu sayesinde, hamriyye söyleyen Araplar da İranlı şairlerin eserleri üzerinde etkili olmuştur.⁹

Fars Dilinde Hamriyyenin Başlangıcı

İlk defa Sâmânî dönemi (261-389) şairlerin şiirlerinde içki tarif edilmiştir. Hermann Ethe'ye göre¹⁰ ilk defa Farsça hamriyye söyleyen kişi Sâmânî dönemi şairi olan Ebû Abdullâh Muhammed Cüneydî'dir. Sâmânîler döneminde bize ulaşan en önemli ve kapsamlı hamriyye Rûdekî-yi Semerkandî'ye (ö.329) ait olan 92 beyitlik kasidedir. Özellikle Rûdekî'nin bu hamriyyesinden sonra hamriyye geleneği revaç kazanmıştır. Rûdekî şarabın hazırlanışını şairane beyitlerle tarif etmiştir. Rûdekî üzümün asmadan toplanmasını, şirasının gül renkli şaraba dönüşmesini ve memduhu Nasr b. Ahmed Sâmânî'nin meclisinde sevincin doruğa çıkmasını tarif etmiştir. Rûdekî'nin tarif ettiği mecliste Horasan emirleri, devlet büyükleri ve ileri gelenler, Sicistân şehriyârı Ebû Ca'fer'in şerefine şarap içmektedirler.¹¹ Sâmânî dönemi ile Gaznellilerin ilk döneminde bazı şairlerin şiirlerinde hamriyye mazmunları göze çarpmaktadır. Örneğin: Ebû'l-Hasan Alî Levkerî'nin¹² (ö.387) şiirlerindeki iki beyit ile Tâhir b. Fazl-i Çağânî,¹³ Ebû'l-Alâî-yi

¹ "Dehhodâ, ek" Bâde ve Hamr, "Şarap"

² Mahcûb, s.91-92.

³ Menûcihrî, s.143.

⁴ Firdevsî, c.1, s.44: c.3, s.6: c.5, s.324, 339: Şarap, şarap içme ve eski İranlıların dini hayatındaki yeri, ondan istifade etme tarzları ve şarap sunulan meclislerin adabı hakkında bilgi edinmek için bkz. Muin, c.1, s.450-51.

⁵ Menûcihrî, s.202, b.2495.

⁶ Nizâmülmülk, s.173-74.

⁷ Unsurü'l-Me'âlî, s.67-70.

⁸ Râvendî, s.416-28.

⁹ Victor Al-Kikk, s.52-61.

¹⁰ Ethe, s.22.

¹¹ Târih-i Sîstân, s.317-19.

¹² Safâ, c.1, s.422.

¹³ Safâ, c.1, s.428.

Şûsterî,¹⁴ Ebû Abdullâh Muhammed Cüneydî,¹⁵ Ebû'l-Müeyyed-i Belhî,¹⁶ Kısâ-i Mervezî,¹⁷ Ammâre-i Mervezî, Ebû Şekûr-i Belhî, Akâçî ve Revnegî-i Buhârî gibi kimselerin şiirleri.¹⁸ Rûdekî'den sonra en güzel ve derli toplu hamriyye yazan kişi şair Beşâr-i Mergezî olduğu görülmektedir. Gazneliler döneminde hamriyye söyleyen Beşâr-i Mergezî'nin (ö.432) bu on sekiz beyitlik kasidesi tam bir hamriyye örneğidir.¹⁹ Menûçihri'nin kaside ve şarkılarında hamriyye söyleme en uç zirveye ulaşmıştır. Kendisi Arap şiirindeki bütün tesire rağmen şarabı tarif etmek için Arapçanın zevk ve tabiatına uymayan yeni istiare ve mazmunlardan istifade etmiştir.²⁰ Hamriyye söyleme geleneği Menûçihri'nin şiirlerinin keyfiyet ve ölçüsünde devam etmemiş olsa da Fars şiirinde sabit olarak yerini korumaya devam etmiştir. Şairin mutluluk veya kederden bahsettiği her yerde şarap yer almıştır. Şarap hep sevincin artması ve mutsuzluğun azalmasının vesilesi sayılmıştır. Senâî²¹ ve Hâkânî²² gibi mütedeyyin ve dindar şairler bile şiirlerinde şaraptan bahsetmişlerdir. Şarabı, sakiyi, bir evde, bir sahrada ve bir ovada şarap içenlerin halkasını tarif eden bir kasidenin nesib bölümü en güzel ve cazibeli nesiblerdendir. Hamriyye söyleyen şairlerden biri Sırâceddîn Kumrî-i Âmulî'dir (ö.625). Kendisi kasidelerinin mukaddimelerini şarabı tarif etmeye ayırmıştır.²³ Ubeyd-i Zâkânî (ö.771) de bazı kaside ve terkihibendlerinde şarap ve şarap sunmadan bahsetmiştir.²⁴ Hicri sekizinci yüzyıl şairi Bedr-i Câçermî istiarelerle dolu bir kasidesinde memduhunun şarap ve kadehini tarif etmiştir.²⁵ Nezârî-i Kuhistânî (ö.721) 577 beyitten oluşan *Destûrnâme* adlı mesnevisinde şarabı övüp şarap içme adabından bahsetmiştir.²⁶ Araştırmaya göre daha çok hamriyye söylemeye eğilim gösteren ve bu edebi türde eser veren diğer şairler Yağmâ-yi Cendekî (ö.1276)²⁷ ve Mîrzâ-yi Habîbullâh-i Kâânî'dir. (ö.1272)²⁸ Muasır şairlerden Muhammed Takî Bahâr bazı dağınık hamriyye şiirlerle²⁹ birlikte şarabı tarif eden “*Şeb ve Şarab*”³⁰ adlı mufassal bir kasideyi Beşâr-i Mergezî'nin hamriyyesini taklit ederek yazmıştır. Ayrıca Rûdekî'nin hamriyyesini taklit ederek “*Der Vafsi Engûr*” adında bir kaside de kaleme almıştır.³¹ İmâd-i Horasanî (ö.1282) de birçok gazellinde şarap ve şarap içme hakkında bir iki beyit yazmıştır.³²

Kelimeler ve İstilahlar

Hamriyyeler yüzlerce ad, nam, lakap ve kinayeden oluşmuştur. Şairler şaraba olan sevgilerini kanıtlamak için ona çeşitli lakaplar vermişlerdir. Şarabın vasıflarını renk, koku, tat ve başka şekillerde tarif etmek için ona: Gül renkli, saf, şafak, incecik, eski, berrak, açık, tatlı, sarı, eğlenceli, lezzetli, iki yıllık mey, kâfur, altın sikke, sabah vakti gibi adlar vermişler. Ayrıca üzüm bağı, üzüm asması ve üzümün özsuğu şairin zihninde farklı çağrışımlar yapmış ve rengârenk istiare ve teşbihlere vesile olmuştur. Şarabın bu kinayeli vasıfları şairin baktığı her yerde ve uğraştığı her işte tesirini göstermiştir. Örneğin: altın kız, üzüm çocuğu, Mecusi oğlan, güneş çeşmesi, horoz kanı, sürahi gözyaşı, erimiş gümüş, güvercin gözü, neşe güllü, asma alevi, her dermanın İsa'sı, kötülerin anası ve haram su gibi nitelemeler şarap için kullanılmıştır. Şarabın türünü biraz tarif etmek için pişmiş, ham, baharatlı, hafif, saf, buharlaşmış, bir içimlik, iki içimlik, tortu, tortulu gibi tabirler kullanılmıştır. Acı görünen tatlı şarap meyhâne, meykede, bâdehâne, şarâbhâne, homhâne, homistân ve hommârhâne gibi özel yerlerde depolanmıştır. Hemmâr, mey frûş, pîr-i meyhâne, şerâbî ve şerabfrûş gibi adlarla anılan özel kişiler şarabı küpten çıkartıp kadeh veya kâseye koyup ya sunmuşlar ya da satmışlar. Şarap sürahi, testi ve şarap şişesine konularak eğlence meclisine getirilmiştir.

¹⁴ Safâ, c.1, s.439.

¹⁵ Safâ, c.1, s.441.

¹⁶ Safâ, c.1, s.403.

¹⁷ Safâ, c. s.447.

¹⁸ Mahecûb, s.93.

¹⁹ Safâ, c.1, s.452 (Bu gazelin tam metnini görmek için bkz.)

²⁰ Al-Kikk, s.54-63.

²¹ Senâî, s.27-28, 96, 296.

²² Hâkânî, s.39, 111, 143-144, 630-31.

²³ Âmulî, s.79, 83, 105, 155.

²⁴ Ubeyd, s.33-34, 98.

²⁵ Câçermî, s.33-34.

²⁶ Nezârî, c.1, s.264-65, 267, 272, 295; Nezârî, c.1, s.254 (Musafâ, Mukaddime)

²⁷ Cendekî, c.1, s.108-110, 141-42.

²⁸ Kâânî, s.505-506, 582, 924.

²⁹ Bahâr, c.1, s.173-74, 250, 268.

³⁰ Bahâr, c.1, s.602-606.

³¹ Bahâr, c.1, s.118-119.

³² İmâd-i Horasanî, s.112, 116, 135, 241.

Sakî, şerâbi, şerâbdâr ve piyâledâr gibi adlarla anılan kimseler câm, kâse, piyâle, sâger, kadeh, mînâ, şerâbe ve sâtân gibi özel adlarla anılan kaplara şarabı koyup servis etmişler. Şarap bazen sadece mutlu olunacak kadar, bazen de fitil gibi sarhoş olunacak kadar içilmiştir. Buna göre her grubun bir şarap içme sınırı vardır. Bu sınır kadehin üzerindeki çizgilerle belirtilmiş. Zayıf takatlıların “frûdîne” çizgisi yani yedinci çizgiden başlaması gerekirmiş. Ona tahammül edenler “kâseger” çizgisine gidermiş. Daha sonra sırayla “vereşker” (veya eşk), “ezrek” (veya sebz, siyah), “basare” ve “bağdât” çizgilerini kat edip sonunda “cûd” çizgisi veya ilk başladıkları çizgiye ulaşarak bu yedi çizgiyi tamamlamaları gerekirmiş.³³

Hamriyye ve Tasavvuf Şiirleri

Hicri beşinci yüz yılın sonlarına kadar şarap ve şarap sunma hakiki ve asıl manasıyla kullanılmış, ferahlatıcı berraklıktan murat, üzümün baş döndürücü özsuğu olarak düşünölmüştür. Tasavvufun yaygınlık kazanması ve tasavvufi fikirleri beyan etmek için şiirin kullanılmasıyla birlikte hamriyyeler ve hamriyye ıstılahları mecazi bir surette kullanılmaya başlanmıştır.³⁴ Mutasavvıflar insanlar arasında şiirin daha revaçta olduğunu görünce, tasavvufi fikirler beyan etmek ve halkı eğitmek için şiirin nesirden daha cazibeli olduğu kanısına varmışlardır. Burada ilgi çekici olan sadece kelamın vezinli söylenilmesi değildir, aşk, şarap coşkusu ve kara sevdadır. Tasavvuf şairleri çok cazibeli bir dille hamriyyeleri felsefi düşüncelerin kuruluşundan ve birçok soyut ifadelerden kurtarıp tarikat salıklarının zihinlerini tasavvufi düşüncelere sevk etmişler. Sonuç itibarıyla o dönemde bazı şairler asla şarap tatmamışlar veya tasavvufa girdikten sonra şaraptan el çekmişler. Bu şairler tasavvufi tecrübeleri ile manevi zevklerini şarap sözcükleriyle beyan etmişlerdir. Örneğin: Attâr’ın *Muhtârname* adlı eserinin kırk dördüncü bölümü Kalenderiyât veya Hamriyyât olarak isimlendirilmiştir.³⁵ Bir süre sonra bu üslup Fars edebiyatında çok yaygınlık kazanmıştır. Zahiren hamriyye olan ama manen tasavvufi bir mana içeren Fars şiirinin en güzel örnekleri ortaya çıkmıştır. Bu değişim Hâfız’ın şiirinde zirveye ulaşmıştır. Ayrıca hamriyye dilli gerçek anlamıyla da kullanılmaya devam etmiştir. Bir süre sonra mecazi ve hakiki dili birbirinden ayırt etmek neredeyse imkansız hale gelmiştir. Özellikle şiirlerinde hem mecazi hem de gerçek anlamıyla şaraptan bahsedenler bu işi daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Hakiki ve mecazi manaların birbirine karışmasıyla birlikte maddi şarabı manevi şaraptan ayırmak zorlaşmıştır. İlim ehli bir grup, şarap ile ilgili rumuzlu kelimeleri şerh etmek için risale ve kitaplar yazmışlardır. Örneğin *Gülşen-i Râz* adlı kitabın bir bölümü bu rumuzlu manaları bir parça açıklamak için yazılmıştır.³⁶ Bu manaları daha çok Şemseddîn Muhammed Esîrî-yi Lâhîcî (ö.912) *Mifâtihü’l-İcâz fî Şerh-i Gülşen-i Râz* ve Dâî-yi Şîrâzî³⁷ (ö.870) *Nesâim-i Gülşen*³⁸ adlı eserleriyle beyan etmişlerdir. Şeyh Mahmûd-i Şebusterî (ö.720)³⁹ Muhammed Şîrîn Şems-i Mağribî (ö.810)⁴⁰ ve Hâtîf-i İsfahânî (ö.1198)⁴¹ gibi şairlerin tasdikleri üzere mana ehli veya marifet erbabı için şarap, sâkî, meyhane ve bunun gibi ıstılahlar sembolik manalara gelmektedir.

Hamriyye Şiirlerinin Kalıpları

Derî şiirinin başından beri hamriyyenin içeriği şairler arasında çekişmeye neden olmuştur. Hamriyye her nazım şekliyle söylenmiştir. Tamamıyla hamriyye olan kasidelerin sayısı azdır ama teşbîh bölümleri hamriyye olan kasideler çoğunluktadır. Hicri on ikinci yüzyılda hamriyye mazmunlarıyla söylenen Farsça gazellerin haddi hesabı yoktur. Özellikle Hâfız’ın hamriyye gazelleri bu konuda somut bir örnektir çünkü onun kadar şarap ve şarap içmekten bahseden başka şair yok gibidir. Birçok rubainin konusu da hamriyyedir.⁴² Hayyâm’a ait olan rubailer özel bir yere sahiptirler. Onun rubailerinde kullanılan şarap şüphesiz üzüm şarabıdır. Hayyâm’ın düşüncelerindeki önemli ipuçlarını bulmak için onun karmaşık

³³ Muîn, c.1, s.446.

³⁴ Pürcevâdî, s.7-13.

³⁵ Attâr, s.292-300.

³⁶ Şebusterî, s. 97-108.

³⁷ Lâhîcî, s.506-14.

³⁸ Dâî, s.266-72.

³⁹ Şebusterî, s.97-98.

⁴⁰ Mağribî, s.6-8.

⁴¹ Hâtîf, s.29.

⁴² Halîl Şîrvânî, s.139-49.

felsefesine bakmak gerekir. Hamriyye olan musammatlar, terciibendler ve terkihibendler Menûçihri ile son bulmamaktadır. Fars şiiri tarihi boyunca bu kalıplardan istifade eden her şair bu kalıpların bir bölümünü hamriyyeye ayırmıştır. Örneğin Vahşi-yi Bâfkî'nin (ö.991) arifane terciibendi⁴³ ve Kâânî'nin kaside ve musammatlarının bir bölümü.⁴⁴ Hamriyye olan mesnevilerin sayısı şaşırtıcı orandadır ancak bu kalıpla yazılan en büyük pay sâkinâmelere aittir.

Kaynakça

- Al-Kikk, Victor, *Râbîte-i Hamriyyât-i Menûçihri Bâ Mezâmîn-i Hamrî-yi Şu'arâ-yi Arab*, Der Mecmû'e-i Makâlât-i Çehâromîn Kongre-i Tahkîkât-i İrânî, c.1, (Nşr. Muhammed Alî Sâdıkyân) Şîrâz: Dânişgâh-i Şîrâz, 1353.
- Attâr, Muhammed b. İbrahim, *Muhtârname: Mecmû'e-i Rubâ'îyyât* (hz. Muhammed Rızâ Şefî'i Kedkenî) Tahran, 1375.
- Bedr-i Câçermî, *Kasâid*, Kânpûr, 1898.
- Dâi-yi Şîrâzî, Nizâmeddîn Mahmûd, *Nesâim-i Gülşen: Şerh-i Gülşen-i Râz*, (Nşr. Muhammed Nezîr Râncehâ) Lahor, 1362.
- Esîrî-yi Lâhîcî, Muhammed b. Yahya, *Mifâtihü'l-İ'câz fî Şerh-i Gülşen-i Râz* (Nşr. Muhammed Rızâ Berzeger Hâlkî ve Afet Kerbâsî) Tahran, 1371.
- Ethe, Hermann, *Târîh-i Edebiyât-i Fârsî*, (Çev. Rızâzâde-yi Şefik) Tahran, 1356.
- Firdevsî, Ebû'l-Kâsım, *Şâhnâme*, (Nşr. Celâl Hâlkânî Mutlak) Newyork, 1366.
- Hâkânî, Bedîl b. Alî, *Divân*, (Nşr. Ziyâeddîn Secâdî) Tahran, 1368.
- Halîl-i Şîrvânî, Cemâleddîn, *Nüzhetü'l-Mecâlis*, (Nşr. Muhammed Emîn Riyâhî) Tahran, 1366.
- Hâtîf-i İsfahânî, Ahmed, *Divân*, (Nşr. Vahîd-i Destgîrdî) Tahran, 1345.
- İmâd-i Horasanî, İmâdüddîn, *Divân*, Tahran, 1372.
- Kâânî, Habîbullâh b. Muhammed Alî, *Divân*, (Nşr. Muhammed Ca'fer Mahcûb) Tahran, 1336.
- Kumrî-yi Âmulî, Sıraceddîn, *Divân*, (Nşr. Yedullâh Şükri) Tahran, 1368.
- Mahcûb, Muhammed Ca'fer, *Sebk-i Horasanî Der Şi'r-i Fârsî*, Tahran, 1350.
- Menûçihri, Ahmed b. Kûs, *Divân*, (Nşr. Muhammed Debîr Seyâkî) Tahran, 1347.
- Muîn, Muhammed, *Mezdisnâ ve Adâb-i Pârsî*, Tahran, 1338-1363.
- Nezârî-yi Kuhistânî, Sa'deddîn b. Şemseddîn, *Metn-i İntikâdî-yi Divân-i Hekîm Nezârî-yi Kuhistânî*, (Nşr. Mezâher Mesafâ) c.1, Tahran, 1371.
- Nizâmülmülk, Hasan b. Alî, *Siyerü'l-mülûk* (Nşr. Muhammed İsti'lâmî) Tahran, 1385.
- Pürcevâdî, Nasrullâh, *Bâde-i Işk, Seyr-i Târîhî-yi Ma'nâ-yi İrfânî-yi Bâde Yâ Mey Der Şi'r-i Fârsî*, Neşr-i Dâniş, 1370.
- Râvendî, Muhammed b. Alî, *Kitâb-i Râhatü's-sudûr ve Âyetü's-sürûr Der Târîh-i Âl-Selcûk*, (Nşr. Muhammed İkbâl) Tahran, 1333.
- Safâ, Zebîhullâh, *Târîh-i Edebiyât Der İnan ve Der Kalemrov-i Zebân-i Pârsî*, c.1, Tahran, 1378.
- Senâî, Mecdûd b. Âdem, *Divân*, (Nşr. Müderris Rezevî) Tahran, 1380.
- Şebusterî, Mahmûd b. Abdulkerîm, *Gülşen-i Râz*, (Nşr. Samed Muvahid) Tahran, 1368.
- Şems-i Mağribî, Muhammed Şîrîn b. İzeddîn, *Divân*, (Nşr. Leonard Lewisohn) Tahran, 1372.
- Takî Bahâr, Muhammed, *Divân*, (Nşr. Mihrdâd Bahâr) Tahran, 1368.
- Târîh-i Sîstân*, (Nşr. Muhammed Takî Bahâr) Tahran, Zevâr, 1314.
- Ubeyd-i Zâkânî, Ubeydullâh, *Külliyât-i Ubeyd-i Zâkânî*, Tahran, 1376.
- Unsuru'l-Me'âlî, Keykâvûs b. İskender, *Kâbûsnâme*, (Nşr. Gulâmhüseyîn Yûsefi) Tahran, 1364.
- Vahşi-yi Bâfkî, Kemâleddîn, *Divân*, (Nşr. Hüseyin Âzerân) Tahran, 1380.
- Yagmâ, Ebû'l-Hasan b. İbrahim Kulî, *Mecmû'e-i Âsâr-i Yagmâ-i Cendekî*, (Nşr. Alî Âl Dâvud) Tahran, 1357-1362.

⁴³ Bâfkî, s. 625-35.

⁴⁴ Kâânî, s. 24, 47, 287, 388, 810-11.